

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 3, p. 65-80, May 2023

Karışık Lehçe Özelliği Gösteren Bir Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri* **

A Translation of Qisasu'l-Anbiyâ with Mixed Dialect Characteristics and Its Language Features

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1203007>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.11.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.01.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.05.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Ali İhsan Yapıcı
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni
Türk Dili ABD
ayapici@adu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-9084-1596>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 20-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Türk edebiyatındaki Kısasü'l-Enbiyâ tercümeleleri, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebi en-Nisâbüri eş-Şâfiî'nin Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fi-Kıyasu'l-Enbiyâ adlı eseri, Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin Kısasü'l-Enbiyâ adlı eseri ve Muhammed b. Abdü'llâh el-Kisâ'î'nin Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ adlı eseri olmak üzere üç kola ayrılmaktadır. Kısasü'l-Enbiyâ türündeki eserlerde, kâinatın yaratılışı, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilmiş peygamberlerin hayatlarından kesitler ve bazı tarihî şahsiyetler hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu tür eserler içeriği yönünden toplumun ilgisini çekmiş ve gerek sözlü gerekse yazılı olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Muhammed b. Abdü'llâh el-Kisâ'î'nin Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ adlı eserinden yapılmış Türkçe tercümenin kütüphanelerde tespit edilmiş yedi nüshası bulunmaktadır. Bunlar, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonunda 444 arşiv numarası ile kayıtlı olan Hüsrev Paşa nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi HAC Koleksiyonunda 4311 arşiv numarası ile kayıtlı olan HAC nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Koleksiyonunda 0.14 arşiv numarası ile kayıtlı olan İBB nüshası, Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 2894 arşiv numarası ile kayıtlı olan Kastamonu nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonunda 5098 numara ile kayıtlı olan Beyazıt nüshası, Ankara Millî Kütüphanede 06 Mil. Yz. A. 3765 arşiv numarası ile kayıtlı olan Millî Kütüphane nüshası ve Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonunda 3354 arşiv numarası ile kayıtlı olan Ayasofya nüshasıdır. Bu çalışmada, tarafımızdan yayına hazırlanmakta olan ve hem Doğu Türkçesi hem de Azerbaycan Türkçesi özellikleri gösteren Ayasofya nüshası ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Doğu Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kısasü'l-Enbiyâ, Ses ve Şekil Bilgisi, Söz Varlığı

Abstract

One of the popular religious texts in Turkish literature is *Qisasu'l-Anbiyâ* translations. The translations of *Qisasu'l-Anbiyâ* in Turkish literature are the work "Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fi Qıyasu'l-Anbiyâ" of "Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebi en-Nisâbüri al-Şâfiî"; The work named "Qıyasu'l-Anbiyâ" by "Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbüri" and "Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Qıyasu'l-Anbiyâ" by "Muhammed b. Abdü'llâh al-Kisâ'î" is divided into three branches. In the works of the *Qıyasu'l-Anbiyâ* type, there is information about the creation of the universe, the creation of the first man and the first prophet, Prophet Adam, sections from the lives of prophets sent from Prophet Adam to Prophet Muhammad, and some historical figures. Such works have attracted the attention of the society in terms of their content and have continued to exist both verbally and in writing. Seven copies of the Turkish translation of Muhammad b Abdü'llâh al-Kisâ'î's book titled *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Qıyasu'l-Anbiyâ* have been identified in the libraries. These are the Hüsrev Paşa copy, which was copied by Mustafa Efendi Bin Emirzâ el-Bolevî and registered with the archive number 444 in the Hüsrev Paşa Collection of the Süleymaniye Library, the HAC copy, which registered with the archive number 4311 in the Süleymaniye Library HAC Collection, the İBB copy registered with the archive number 0.14 in the Atatürk Library Muallim Cevdet Collection, the Kastamonu copy, which registered with the archive number 2894 in the Kastamonu Public Library, the Beyazıt copy registered in Beyazıt State Library Beyazıt Collection with number 5098, Millî Kütüphane copy registered in Ankara National Library with archive number 06 Mil Yz A 3765 and Ayasofya copy registered in Süleymaniye Library Ayasofya Collection with archive number 3354. In this study, the copy of Ayasofya, which is being prepared for publication by us and shows the features of both Eastern Turkish and Azerbaijani Turkish, discussed in terms of phonetics, morphology and vocabulary.

Keywords: Turkish, Eastern Turkish, Azerbaijani Turkish, *Qıyasu'l-Anbiyâ*, Phonetic and Morphology, Vocabulary

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yapıcı, A. İ. (2023). Karışık Lehçe Özelliği Gösteren Bir Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(Special Issue / Özel Sayı 3), 65-80.

GİRİŞ

Kitâbu Bed'î'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ (Muhammed b. Abdi'llâh el-Kisâ'î)

Asıl adı Ebu'l-Hasan Alî b. Hamza b. Abdi'llâh b. Osmân b. Bahman b. Feyrûz el-Kûfî en-Nahvî el-Kisâ'î'dir (Tanç, 1993: 14). Aslen Fars kökenli bir aileye mensup olan Kisâ'î, ailesinin Arapların El-Esed kabilesine bağlı köleler olması sebebiyle El-Esedî nisbesiyle de anılır (Tanç, 1993: 17). H. 120 (M. 738) yılı civarında doğan Kisâ'î, bazı din âlimleri tarafından nahiv ilminin öncüleri arasında zikredilmektedir. Doğum yeri konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bazı kaynaklarda Bağdat'ın kuzeyinde Evnâ ile Hazîre arasında bulunan Bâhamşâ köyünde, bazı kaynaklarda da Kûfe'de doğduğu ileri sürülmüştür. Kisâ'î nisbesiyle meşhur olması, kaynaklarda çeşitli rivayetlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu rivayetlerin çoğunda, Kisâ'î nisbesi onun aba tarzında bir elbise giymesiyle ilişkilendirilmiştir (Altıkulaç, 2002: 69; Tanç, 1993: 13-14).

Devrinin tanınmış âlimlerinden dersler alan Kisâ'î, kendini nahiv ilminde geliştirmiş ve Arap dilinin inceliklerini öğrenmek amacıyla çöllere giderek bir müddet Bedeviler arasında yaşamıştır. Bu süreçte kazandığı şöhret nedeniyle Abbasi halifesi Mehdi Bi'llah tarafından Bağdat'a davet edilerek oğlu Harun Reşid'in eğitimiyle görevlendirilmiştir. Ardından Harun Reşid de oğulları Emin ve Me'mun'un eğitimini ona havale etmiştir (Tanç, 1993: 61-63). Hayatının sonuna kadar kıraat ve dil konusunda bir otorite kabul edilen Kisâ'î, Harun Reşid ile çıktığı Horasan seyahati sırasında Rey'e bağlı Renbeveyh köyünde H. 189'da (805) vefat etmiştir. Bu tarih 181 (797), 182, 183, 185, 192, 193 (809) olarak da zikredilmiş, ancak Zehebî bunların hepsinin yanlış olduğunu söylemiştir. Ayrıca bazı kaynaklarda Kisâ'î'nin Tûs'ta öldüğü yönünde bilgiler de bulunmaktadır (Altıkulaç, 2002: 69).

Kıraat ve nahiv konusunda birçok eser yazan Kisâ'î'nin eserleri arasında peygamberlerin hayatlarını ele alan bir peygamberler tarihi de bulunmaktadır. Kaynaklarda *el-Bed'ü fi-Kısasi'l-enbiyâ*, *Kıyasu'l-enbiyâ*, *Kitâbu Bed'u'd-dünyâ ve Kısas'i'l-enbiyâ* adlarıyla anılan bu eserde (Altıkulaç, 2002: 70; Tanç, 1993: 107), kâinatın ve varlıkların yaratılışıyla ilgili bilgi verildikten sonra, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in yaratılışı ile Hz. Havva'nın yaratılışı anlatılmaktadır. Ardından İslami kaynaklarda adı geçen peygamberlerin hayat hikâyeleri kronolojik olarak anlatılmaktadır.

Kitâbu Bed'î'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Adlı Eserden Yapılan Türkçe Tercümeler

Hüsrev Paşa Nüshası

Mustafa Efendi Bin Emirzâ el-Bolevî tarafından istinsah edilen nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonunda 444 arşiv numarası ile kayıtlıdır (Budu, 2019: 5).

HAC Nüshası

Ahmed bin Muhsin tarafından istinsah edilen nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde HAC Koleksiyonunda 4311 arşiv numarası ile kayıtlıdır (Budu, 2019: 5).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Nüshası

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Koleksiyonunda 0.14 arşiv numarası ile kayıtlıdır. 133 varaktan oluşan bu muhtasar nüsha, 1777 yılında istinsah edilmiştir (Eraslan, 2012: 131-132).

Kastamonu Nüshası

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 2894 arşiv numarası ile kayıtlı olan bu nüsha, 1468 yılında el-Cenâb es-Seyfî bin İbrâhîm bin el-Merhûm Demirbay tarafından istinsah edilmiştir (Budu, 2019: 5).

Beyazıt Nüshası

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonunda 5098 numara ile kayıtlıdır (Budu 2019: 5).

Millî Kütüphane Nüshası

Ankara Millî Kütüphanede 06 Mil. Yz. A. 3765 arşiv numarası ile kayıtlıdır. *Terceme-i Kısas-ı Enbiyâ* adını taşıyan bu nüsha 158 varaktır ve her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. 1711 yılında Ahmed bin Mustafa tarafından istinsah edilmiştir¹.

Ayasofya Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonunda 3354 arşiv numarası ile kayıtlı olan bu nüsha 534 varaktır. 1514 yılında Mekke'de Abdülaziz b. Mahmut el-İsfahanî tarafından istinsah edilen nüshanın mütercimiyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur (Eraslan 2012: 128-129; Budu 2019: 5).

Eser, Hz. İsa ve bazı Havarilerin hayat hikâyeleri ile tamamlanmakta, son peygamber Hz. Muhammed ve hayatıyla ilgili bilgilere yer verilmemektedir. Millî Kütüphane nüshasıyla yapılan

¹ <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/331874?SearchType=2> Son erişim tarihi 16.10.2022.

karşılaştırmada Anadolu sahasında yapılan bu tercümede Hz. Muhammed ve dört halife dönemlerinin de anlatıldığı görülmüştür.

Bu nüsha üzerine tarafımızdan *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı bir kitap çalışması yapılmaktadır.

Bu tercüme hem imlâ özellikleri hem de ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Eserin geneline bakıldığında Azerbaycan Türkçesi özelliklerini gösterdiği hâlde, Karluk ve Kıpçak lehçelerine ait şekil bilgisi özelliklerine de rastlanmaktadır.

Kemal Eraslan bu nüshanın ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerine 1956 yılında *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ'nın İmlâ ve Dil Hususiyetleri* adıyla bir bitirme tezi hazırlamış, 1970 yılında da *Kısâ'i'nin Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul'daki Tercümeleri* adıyla bir makale yayınlamıştır (Eraslan 2012: 127-128). Eraslan, bu çalışmasında söz konusu eserin İstanbul'da tespit ettiği iki tercümesini tanıtmış, 1956 yılında yaptığı tez çalışmasından hareketle Ayasofya nüshasının dikkat çekici dil özelliklerine değinmiştir. Eraslan'ın bu çalışmada eserin dil özellikleriyle ilgili yaptığı tespitler şu şekildedir:

1. Metin d/y inkişafı bakımından tamamen y tarafındadır. Ancak zarf fiil (gerundiyum) eki **-madan, -meden** yanında nâdir olarak **-mayın, -meyin** şekli de geçmektedir: **görmeyin** 30b-7

2. Kelime başında **k-/g-** inkişafı bakımından metin **g** tarafındadır. **g-** sesi ekseriyetle imlâsı ile belirtilmiştir: **güneş** 35b-4

Bu arada **k-/g-** inkişafının Oğuzca'ya nazaran daha da yaygın bir hâl aldığı görülmektedir. **gendüden** 80a-8 "kendisinden", **giçi** 65a-2 "küçük"

3. Kelime başında **t-/d-** inkişafı bakımından da metin bazı kelimede **t**, bazı kelimede de **d** tarafındadır. Bunun yanında bazı kelimeler metinde baze **t**'li, bazen de **d**'li şekilleriyle geçmektedir. **tanuğ - danuğ, telim - delim** ...

4. Tasrif ve teşkil eklerinin başındaki **ğ/g** sesleri Batı Türkçesine paralel olarak umûmiyetle düşmüştür. Ancak düşen şekiller yanında bazı misâllerde bu eklerdeki **ğ/g** seslerinin düşmemiş olduğu da görülmektedir: **kim-ge** 58b-10, **ten-ka** 25a-7; **dörüt-gen** 68a-3, **savu-ğan** 69a-8; **dış-ħaru** 75b-1; **bañgla-ğucu** 48b-3

Bieden fazla heceli kelimelerin sonundaki **-ğ, -g** sesleri düşmüş olduğu için **-liğ, -lig** isimden isim yapma ekinin **-ğ** ve **-g**'ları da umûmiyetle düşmüştür. Ancak birkaç misâlde bu seslerin düşmediği görülmektedir: **tat-liğ** 51a-8 "tatlı", **tezek-lig** 48b-2 "tezekli"

5. İlgi hâli (genitif) eki ünsüzle biten kelimelerden sonra **-uñg, -üñg**, ünlüyle biten kelimelerden sonra **-nung, -nüñg** şeklinde daima yuvarlak ünlüyledir. Ancan bazı misâllerde kelimenin ünsüzle bitmesine rağmen ilgi hâli ekinin **-nung, -nüñg** şeklinde olduğu görülür: **cân-nung** 18a-5, **yüñg-nüñg** 63b-4

6. Yükleme hâli (akkuzatif) eki olarak metinde isimlerden sonra **-ı, -i (-y-ı, -y-i)** yanında **-ni, -ni** de yaygın şekilde kullanılmıştır: **karğa-nı** 72a-1, **çekürge-ni** 53a-9 ...

İyelik ekli kelimelerden sonra: **başım-nı** 54a/8, **ivim-ni** 57b-1 ...

7. Çıkma hâli (ablatif) eki metinde umûmiyetle **-dan, -den** şeklindedir. Bunun yanında nâdir olarak **-dın, -din** şekli de görülür: **añgan-dın** 70a-5, **gök-din** 18b-8

8. Pronominal **-n-** umûmiyetle kullanılmış, bazı misâllerde ise kullanılmamıştır: **beyni-den** 23a-10

9. Soru eki daima **-mi, -mi** şeklindedir: **uyur mı** 29b-6, **gördün mi** 34a-2

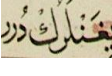

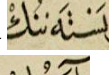
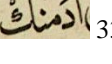
10. Metinde isim fiil eki **-an, -en** yanında **-duğ, -dük** eki de kullanılmıştır. Ancak bazı misâllerde **-an, -en** ekiyle teşkil edilen isim fiillerin bulunma hâli veya çıkma hâli, **-duğ, -dük** ekli isim fiiller gibi bir mâna vermektedir: **görenimiz kimi** 65a-8 "gördüğümüz gibi", **süçüd kılmayanında** 56b-11 "süçud kılmadığı zaman" (Eraslan, 2012: 129-131)

Ayasofya nüshasında, Eraslan'ın tespit ettiği bu özellikler dışında hem imla hem de ses ve şekil bilgisi bakımından dikkat çeken başka özellikler de bulunmaktadır. Farklı lehçe özelliklerini gösteren ikili kullanımlar, Türk dili tarihi açısından önem arz etmektedir. Eserin hacmi ve yapılan çalışmanın niteliği göz önünde bulundurularak bu çalışmada eserin bütününe kapsayan bir inceleme-yapılmamış, sadece bu eseri farklı kılan özellikler üzerinde durulmuştur.

ESERİN BELLİ BAŞLI İMLA ÖZELLİKLERİ

Art Damak /n/ Sesinin İmlası

Yazmada art damak /n/ sesinin bazen ك (kef) ile bazen de نك (nun+kef) ile yazıldığı görülmektedir.

yirüñ 8a/2	geleniñdurur 16a/11
iblisüñ 8a/2	tañgrı 24a/7
yığanlaruñdurur 16a/11	balıgüñ 27a/4
göñgline 16b/4	nestenüñ 32a/6
oñurğa 22b/7	ādemüñ 33b/5

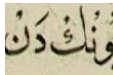
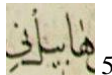

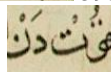

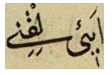

Kelime Başı /g/ Sesinin İmlası

Yazmada kelime başı /g/ sesinin çoğu zaman ك (kef) ile yazıldığı görülmektedir. Ancak nadiren de olsa aynı ses, گ (üç noktalı kef) ile yazılmıştır.

gemi 8a/5	görmek 2b/2
gerçek 10a/4	göklerden 4b/5
geyesi 26a/10	gerçek 10a/4
görükiñg 40a/10	görklü 34a/4
giçi 65a/2	kiçi 65a/3
gendüden 80a/8	göçdi 80a/10

Bazı Eklerin Ayrı Yazılması

Yazmada Doğu Türkçesi imlasına bağlı olarak bazı eklerin zaman zaman ayrı yazıldığı görülmektedir.

yüñgden 26a/10	hābīlni 59a/10
açuñdurur 37a/2	yākūtdan 61a/7
tağdurur 51a/3	eyilık[ı]nı 178b/2
şağdan 58b/10	

Şedde Kullanımı

Yazmada kelime tabanları ile ekler arasındaki ünsüz uyumunu göstermek için görülen geçmiş zaman ekinin bazen تى {-t} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Çoğu örnekte klasik imlada olduğu

gibi د- {-dl} şeklinde yazılan bu ek, sonu /t/ sesiyle biten fiillerden sonra د- {-dl} şeklinde yazıldığı hâlde, uyumu göstermek için kelime tabanındaki ت (te) harfi ile ekteki د (dal) harfi üzerine nadiren de olsa şedde konmuştur. Bu tasarruf, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde örneklerine sıklıkla rastlanan bir imla özelliğidir (bk. Yapıcı, 2020). Aynı durumdaki bazı fiillerde, kelime tabanındaki ت (te) harfi ile ekteki ت (te) harfinin bir kere yazılıp üzerine şedde konduğu da görülmüştür. Bir örnekte ise *işit-* fiiline getirilen görülen geçmiş zaman eki, hem ت (te) hem de د (dal) harfiyle yazılmıştır.

atdılar		129a/9	batdı		180a/7
korhutdılar		152a/5	yittiler		129b/6
berkitdi		167b/2	işitdi		147b/6
boşatdung		172a/5			
iletđi		178a/9			

Çift Hareke Kullanımı

Yazmanın dikkat çekici imla özelliklerinden biri de bazı eklerin yazımında görülen çift hareke kullanımıdır. Bu tasarruf, kanaatimizce konuşma dilindeki söyleyiş özelliklerini yazıya aktarma endişesiyle yapılan bir imla tercihidir. Klasik imla geleneğinde yuvarlak ünlü ile yazılan bazı ekler, muhtemelen müstensihin konuşma dilinde ünlü uyumuna bağlı olduğu için müstensih hem klasik imla geleneğine uymak hem de kendi ağzı özelliklerini yazıya aktararak ünlü uyumunu göstermek amacıyla bazı eklerde çift hareke kullanma yoluna gitmiştir. Bu imla özelliği, *anuñıla* > *anuñla* örneğinde görüldüğü gibi *ile* edatının ekleşmesi ve sonrasındaki ünlü düşmesi aşamalarını göstermek için de kullanılmıştır.

sözlering / sözlerüing		106a/6	anuñla / anuñıla		174b/3
hansımızing / hansımızüing		124a/2	oğlanlarıña / oğlanlarıña		183b/5
kaçıp / kaçup		147a/2	senüñiledurur / senüñüledurur		206b/2
elingiz / elingüz		161a/6	üleşdürürdi / üleşdürüridi		209b/4
tangrınıngdurur / tangrınıngdurur		171b/2	mālūng / mālīng		216/5
nirede / neredē		173a/6			

Art Damak /ng/ Sesinin /gn/ Şeklinde Yazımı

Yazmada art damak /n/ sesinin bazen نك (nun+kef) yerine كن (kef+nun) şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bu durum, müstensihin bağlı olduğu yazı geleneğinde art damak /n/ sesinin ك (kef) ile yazıldığı, ancak istinsah ettiği asıl metinde bu sesin نك (nun+kef) ile yazılmış olduğunu düşündürmektedir. Muhtemelen müstensih, kaynak metindeki نك (nun+kef) imlasını çoğu zaman korumuş, ancak zaman zaman da yanlışlıkla كن (kef+nun) şeklinde yazmıştır. Bazı kelimelerde de kendi yazı geleneğindeki şekle dönüştürmüştür. Bununla birlikte, aşağıda örnekleri verilen كن (kef+nun) yazımının, bir ağız özelliği olarak kabul edilebilecek /ñn/ telaffuzunu (*arañğızda* > *arañızda*) yansıtmak üzere kullanılmış olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

araᅇgizda 123a/10

eliᅇgizden 133a/9

dimeseᅇgiz 145a/4

geldiᅇgiz 179b/6

virᅇdiᅇgiz mi 191b/8

ESERİN SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Kapalı e Ünlüsü

Türkçede kapalı /e/ sesi ve bu sesin imlasıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Yukarıda imla bahsinde bazı örnekleri gösterilen çift hareke kullanımı, *bizek / bezek, bize- / beze-, irkek / erkek, iv / ev* örneklerinde de görülen bir imla özelliğidir. Aynı kelimelerin sadece esre veya sadece üstünle yazıldığı örneklere sıkça rastlanmakla beraber söz konusu kelimelerde bazen çift hareke kullanılması, bu imla tasarrufunun kapalı /e/ sesini gösterme endişesiyle yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak içinde kapalı /e/ sesi bulunan diğer kelimelerde aynı tasarrufun bulunmaması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Kanaatimizce, bu imla tasarrufunda da müstensihin, kaynak metnin dil özelliklerini korumakla birlikte kendi ağız özelliklerini gösterme endişesi etkili olmuştur.

bizeklüdurur / bezeklüdurur 16a/5

irkek / erkek 100a/10

ivine / evine 146a/8

Kelime başı /b/ Sesinin Korunması

Yazmanın genelinde kelime başında /v/ sesi yaygın olduğu hâlde zaman zaman Eski Türkçede olduğu gibi /b/ sesinin kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

iy bār ᅇudāyā maᅇa güç heybet birgil tā men bulara baᅇayım. 413a/11

anuᅇ için anlara ögüt birip didim. 422a/10

barça “tamamen, tamamıyla” 34b/5 / *varı* “tümü, hepsi” 36a/8, 56a/2

Aynı şekilde yazmanın genelinde *ol-* fiili kullanıldığı hâlde iki örnekte *bol-* biçimi tercih edilmiştir.

tālūt dāvūdı kuᅇup öpüşüp baz bolup daᅇi ikkisi bir yirde üç gün toy eylediler. 383b/05

yūnus munı işidip kayᅇusı artdı, peşimān boldı ol kavmden ayrıldıᅇin için. 486a/01

Kelime Başı /t/ Ünsüzünün Korunması

Yazmada kelime başında /d/ sesi bulunan kelimeler ağırlıktadır. Bununla birlikte Eski Türkçede olduğu gibi kelime başında /t/ ünsüzünün bulunduğu örneklere de sıkça rastlanmaktadır. Bazı kelimelerin hem /t/’li hem de /d/’li şekilleri bulunduğu gibi *dile-* ve *dengiᅇ* gibi bazı kelimelerde sadece /d/’li şekiller, *tiken* ve *tik-* gibi bazı kelimelerde de sadece /t/’li şekiller tercih edilmiştir². Yazma bu yönüyle de hem Doᅇu Türkçesi hem de Batı Türkçesi özelliklerini barındırmaktadır.

² Kelimelerin sıklıkları örneklerin yanında parantez içinde gösterilmiştir.

kan tökmege 20a/4 (*tök-*, *tökil-* 23 / *dök-* 0)
telim “çok” 51b/6 (*telim* 1 / *delim* 5)
tohutdular “dokuttular” 63b/2 (*doğu-*, *toğun-*, *tohut-* 8 / *doğu-* 0)
tiken “diken” 63b/4 (*tiken* 3 / *diken* 0)
tüşüt “erken doğan çocuk, düşük” 66b/11 (*tüşüt* 2 / *düşüt* 0)

tüşürdi “indirdi” 466a/2 (*tüşür-* 1 / *düş-* ve *düşür-* 28)
toprak 88a/6 (*toprak* 29 / *doprak* 0)
tiktürdi “diktirdi” 140b/7 (*tik-*, *tiktür-* 21 / *dik-* 0)
tözmediler “dayanmadılar, tahammül etmediler” 260a/7 (*töz-* 4 / *döz-* 1)

Kelime Başı /b/ > /m/ Değişimi

Yazma kelime başı /b/ - /m/ sesinin durumu bakımından /m/ tarafındadır. Özellikle teklik birinci şahıs zamiri ile *bu* işaret zamirinin hâl eki almış şekillerinde düzenli olarak /m/'li şekiller tercih edilmiştir.

men 21a/8 (*men* 679 / *ben* 1)
maña 265a/5 (*maña*, *maña* 449 / *baña* 0)
meni 12a/1 (*meni* 266 / *beni* 1)
menüm 19b/1 (*menüm* 368, *menim* 3 / *benüm* 0)
mindî “bindi” 33b/10 (*min-*, *mindür-* 45 / *bin-* 0)

ming “bin” 53b/11 (*ming* 8 / *bing* 117)
muña 78b/6 (*muña* 63 / *buña* 0)
munda 45a/9 (*munda* 52 / *bunda* 0)
mundan 9a/5 (*mundan* 69 / *bundan* 0)
munuñ 22a/5 (*munuñ* 201 / *bunuñ* 0)
munlar 397b/7 (*munlar* 6 / *bular* 548, *bunlar* 3)

Kelime Başı /y/ Sesinin Durumu

Kelime başı /y/ sesinin durumu bakımından yazmada ikili kullanımlar dikkat çekicidir. Bazı kelimelerde /y/'li şekiller daha fazla olduğu hâlde bazılarında /y/'siz şekiller daha fazladır.

irişüpdür 12a/6 / *yirişür* 9b/10 (*iriş-* 67 / *yiriş-* 11)
ıldıracı 11a/4 (*ıldıra-* 1 / *yıldıra-* 0)
ıpardandurur 15b/2 (*ıpar* 14 / *yıpar* 0)
ücedurur 15b/3 / *yüce* 187a/7 (*üce* 11 / *yüce* 25)
yulduz 16a/2 (*yulduz* 30 / *ılduz*, *ulduz* 0)
ılan 5b/5 / *yılan* 5b/4 (*ılan* 19 / *yılan* 45)
ilde “yıldı” 20a/10 / *yıl* 25b/6 (*il* 103 / *yıl* 49)

üzerine 62a/7 / *yüzerüñe* “üzerine” 32a/4 (*üzeri*, *üzerü* 726 / *yüzerü* 1)
yesir 78b/11, 251b/4 (*yesir* 5 / *esir* 0)
ırağa 92b/2 / *yırağdan* 177b/10 (*ırağ* 42 / *yırağ* 2)
üzüm 29a/9 / *yüzüm* “üzüm” 210a/3 (*üzüm* 6 / *yüzüm* 3)
igit 211b/5 / *yigit* 221a/1 (*igit* 3 / *yigit* 53)
ilhular 214a/8 (*ilhi* 11 / *yilhi* 0)
indi 202a/9 / *yinmiş* “inmiş” 445b/11 (*in-*, *indür-* 132 / *yin-* 1)

Sayı Adlarında Ünsüz İkizleşmesi

Yazmada sayı adlarında da ikili kullanımlar söz konusudur. Bazı sayı adlarında iç sesteki ünsüzün ikizleştiği ve bunun için şedde kullanıldığı görülmektedir. Bu ses olayı, eserde göze çarpan Azerbaycan Türkçesi özelliklerinden biridir.

toğkuz 17b/9 / *toğuz* 226a/8 (*toğkuz* 24 / *toğuz* 2)
ikki 18b/11 / *iki* 11b/7 (*ikki* 185 / *iki* 126)
sekkiz 66b/11 / *sekiz* 22b/7 (*sekkiz* 19 / *sekiz* 10)

yiddi 95a/5 / *yidi* 11b/2 (*yiddi* 87 / *yidi* 37)
yeddisi 22b/3 / *yedinci* 11a/4 (*yeddi* 1 / *yedi* 1)
ottuz 234b/5 / *otuz* 229b/9 (*ottuz* 5 / *otuz* 8)

Kelime Sonundaki /ğ/ ve /g/ Sesinin Korunması

Yazmada, bazı kelime ve eklerin sonundaki /ğ/ ve /g/ seslerinin durumu da dikkat çekicidir. Söz konusu seslerin Eski Türkçede olduğu gibi korunduğu örnekler yanında bu seslerin düştüğü örnekler de

rastlanmaktadır. *Sürüg / sürü, tahtlıg / tahtlu, çerig / çeri* gibi bazı kelimelerde hem bu seslerin korunduğu hem de düştüğü ikili kullanımlar görülmektedir.

tezeklig “kirli, pis” 48b/3 (*tezeglig* 2 / *tezekli* 0)
tahtlıg 51a/8 / *tahtlu* 51a/11 (*tahtlıg* 1 / *tatlu* 23)
bitig “mektup” 73b/11 (*bitig* 32 / *biti* 0)
çerig 139b/6 / *çerisini* 143a/3 (*çerig* 22 / *çeri* 111)
biliglig 354a/7 / *biliglü* 254a/11 (*biliglig* 1 / *biliglü* 1)

asilg “faydalı” 401b/11 / *asiludurur* 444b/6 (*asilg* 2 / *asilu* 1)
sürüg 489a/7 / *sürü* 423b/5 (*sürüg* 2 / *sürü* 5)
belgülgdurur 389a/9 / *bellüdurur* 513a/9
ölüglerüng 533b/3 / *ölülerüng* (*ölüg* 1 / *ölü* 22) 344b/9
bilig 400a5 (*bilig* 7 / *bilü* 0)
yayağlarınğ 49a/9 (*yayağ*, *yayağ* 3 / *yaya* 0)

Art Damak /k/ Sesinin Süreklileşmesi

Yazmanın dikkat çekici ses bilgisi özelliklerinden biri de art damak /k/ sesinin hemen hemen düzenli derecede süreklileşerek /h/ sesine dönüşmesidir. Bu ses değişimi de eserdeki Azerbaycan Türkçesi etkisini açıkça göstermektedir.

baħar “bakar” 24a/2
yoħdur 25a/10
uyħu 29b/2
yuħa “ince” 30a/10
kırħdı “kesti” 63b/2
çuħur 72a/1
ħansı 13a/2
ħanda 40b/2
ħançarı 40b/2

ħandan 177b/9
oħşardı “benziyordu” 72a/11
yavuh “yakın” 33a/3 / *yavuh* 48a/11 (*yavuh* 2 / *yavuh* 37)
yaħın 41a/4 (*yaħın* 111 / *yakın* 0)
çoħ 43b/6 (*çoħ* 277 / *çok* 4)
ħaçan 21b/10 / *kaçan* 20a/10 (*ħaçan* 499 / *kaçan* 8)

Ünsüz Uyumu

Yazmada, kelime tabanları ile ekler arasındaki ünsüz uyumu belirgin şekilde görülmektedir. İmla bölümündeki şedde kullanımı bahsinde, sonu /t/ sesiyle biten fiillere görülen geçmiş zaman eki getirildiğinde şeddenin ünsüz uyumunu göstermek için kullanıldığı belirtilmişti. Sonunda diğer sedasız ünsüzler bulunan fiillerde görülen geçmiş zaman ekinin doğrudan /t/’li şekilleriyle yazılması, bu yazmada ve eserin yazıldığı ağız bölgesinde ünsüz uyumu bulunduğunu açıkça göstermektedir.

kavuştu 34b/10
düşti 41a/1
yapıştı 43b/2
düştiñ 44b/7
işitti 49a/6
ekti 66b/6

yaqtı 71a/4
uruştılar 71b/11
buştung “öfkelenin” 98a/9
öpti 106a/10
uşta “işte” 144a/5
yığışturdılar “yığdılar” 164a/7

Ünlü Uyumsuzluğu

Yazmada kalın sıradan ünlü bulunan kelime tabanlarına ince sıradan ekler geldiği gibi ince sıradan ünlü bulunan kelime tabanlarına da art ünlülü ekler getirildiği örnekler oldukça fazladır. Bu tür kullanımlar, damak uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

oturecek 47b/6
toħdügüng 47b/9
korħdük 52a/11
ağladük 52b/1

aydınlığı 69a/11
uyumek 78a/1
inandük 120b/6
tezeklig “kirli, pis” 48b/3

nebîlik 85b/4

düşacağdur 328a/2

Kelime Başında /v/ ve /h/ Türemesi

Yazmada kelime başında /v/ sesinin türediği örnekler görülmektedir. Özellikle *ur-* kelimesinde görülen bu ses olayı, bir örnekte *ırla-* kelimesinde tespit edilmiştir. Metinde aynı kelimenin hem *ur-* hem de *vur-* şekli kullanılmaktadır. Ayrıca *ayva* kelimesinde /h/ sesinin türediği bir örneğe rastlanmıştır.

vurdu 56a/7 / *uranlarında* “vurduklarında” 35a/6 (*vur-* 82 / *ur-* 115)

vırlamak “şiiir veya şarki söylemek” 48b/3 (*vırla-* 1 / *ırla-* 0)

hayva “ayva” 249a/3 (*hayva* 3 / *ayva* 0)

Art Damak /n/ Sesinin Dış Sesine Dönüşmesi

Yazmada bazı eklerin yazımında art damak /n/ sesi düzenli olarak ك (kef) veya نك (nun+kef) ile yazılmıştır. Ancak, özellikle 2. teklik şahıs iyelik ekinde bu sesin zaman zaman ن (nun) ile yazıldığı görülmektedir.

senüñ mülkini 278a/2

senüñ eline 283b/11

senüñ bildüğünden 344a/4

senüñ karnından 395b/5

senüñ elinde 462a/8

yen (< iyen < igen < ingen) Kelimesinin Kullanımı

Tarihî metinlerde örneğine sıkça rastlanan *iñen* kelimesi bu yazmada hiç kullanılmamıştır. Ancak aynı görevde kullanılan *yen* kelimesi sekiz defa kullanılmıştır. Muhtemelen *ingen* > *igen* > *iyen* > *yen* şeklinde çeşitli ses olayları sonucunda ortaya çıkan bu kelime, müstehsin bulunduğu ağız bölgesinde yaygın şekilde kullanılmaktadır.

idür idrîs yen diler idi uçmağa girmekni. 81b/3

lîkin yâ havvâ hanı güzelliging? yen tağyîr olupdur. 62a/3

itdi yâ şemûd kavmi görürem sizi yen kayğurursız. 133a/5

eyyüb oğlanlarınınğ etin yimegil ve sümüklerim sındurmagil ve anları yen yahşî asragil. 239a/2

tumşukî şapşaru idi dahî ayakları yen yaşıl idi. 410a/3

ESERİN ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Ek Fiilin Olumsuz Geniş Zaman Şekli

Ek fiilin olumsuz geniş zaman şekli için yazmada genellikle *degül* (89 kez) kelimesi ile yapılmaktadır. Ancak bazı cümlelerde Doğu Türkçesinde olduğu gibi *irmez* (10 kez) / *irmes* (2 kez) şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Bu ikili kullanım da eserin dikkat çekici dil özelliklerinden biridir.

yigît itdi anam maña bildürdi kim sen âdemî irmezsen. 349a/09

yene men oğlumı öldüresi degülem dahî anuñ yazukı menüm yazukumdan artuk irmez. 394a/06

yünus aña bahıp ‘aceblendi, göñlinde itdi bu zâhidler şıfâtı irmez, ol velî bu kişi olmaya. 475a/4-5

meliküñ vezîri sencîr bahdıyısı gördi kim bulutüñ kırağlarından ot sıçrar, itdi bu yağmur bulutu irmez, bu ‘azâb bulutudurur. 480b/9-11

senüñ atanğ yaman kişi degül idi dahî ananğ fâcire irmez idi. 502a/07

Doğu Türkçesine Özgü Eklerin Kullanımı

Yazma hem ses bilgisi hem de şekil bilgisi özellikleri bakımından ağırlıklı olarak Batı Türkçesi özellikleri göstermektedir. Ancak eserde Doğu Türkçesine özgü ekler de yoğun olarak kullanılmıştır.

Çekim Ekleri

İsim Çekim Ekleri

• Ayrılma Hâli Eki

gökdin 18b/8

anğandin “ananlardan” 70a/5

dört yañadin 272a/8

• **Belirtme Hâli Eki**

yirni 72a/1
 karğanı 72a/1
 âdemni 77a/7
 hâcerni 169a/8
 özümnü 181b/7
 oğlaqnı 196a/4
 şığırnı 213a/9

• **{+GARU} Yön Eki**

dışharu (< dışkaru) 321b/4

• **İlgi Hâli Eki**

nening 49b/4
 kelemünnung 262b/8
 meliknüng 464a/9

• **Küçültme Eki**

birazgine 97b/3, 168a/1, 230b/6
 balaginem 395b/3

• **Yönelme Hâli Eki**

ilge “memlekete” 193a/5
 tenka “tene” 23a/7
 yavuzka 44b/7
 girdekke 200b/7

Fiil Çekim Ekleri

• **{-GAN} Sıfat Fiil Eki**

dürütgen “yaratan” 514b/9
 inanğan 90b/5
 alğanları “aldıklarını” 117a/8
 ingen “inen” 405b/2
 tapğana 159b/3
 basmağan 57a/10
 kuçuşkan 184a/4

• **{-ğUçI} Sıfat Fiil Eki**

banglağucım “ezan okuyanım” 48b/3
 yırlavucı[y]am (<ırlağucı) “şarkı söyleyen” 460a/1

• **{-madın / -medin} ve {-mayın / -meyin} Zarf Fiil Ekleri**

Yazmada hem {-madın / -medin} zarf fiil eki hem de {-mayın / -meyin} zarf fiil eki kullanılmıştır. Sayı bakımından {-madın / -medin} zarf fiil eki ağırlıktadır (47 kez). {-mayın / -meyin} şekli daha az kullanılmıştır (9 kez). Bir örneği görülen {-mayından} kullanımı ilgi çekicidir. Bir örnekte de ek muhtemelen {-An} sıfat fiil ekinin etkidiyle {-mayan} şeklinde kullanılmıştır.

söylemedin 21b/11
 ivmedin 24b/4
 yaratmadın burun 25a/2
 girmeyin burun 30a/7
 ölmedin burun 81b/3
 tükenmedin ilerü 125b/5
 koymayından burun 397a/01
 gelmeyen burun 228a/8

Yapım Ekleri**• {+HG} İsimden İsim Yapım Eki***taflıg* 51a/8*tağlık* 39a/5*dörd işiklig* 302b/8**İyelik 3. Teklik Şahıs Ekinin {+In / +sIn} Şeklinde Kullanımı**

Yazmada dikkat çekici özelliklerden biri de 3. teklik şahıs iyelik ekinin {+In / +sIn} şeklinde kullanılmasıdır. Teklik 3. şahıs iyelik ekinin bu kullanımı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de görülmektedir (Gülsevin 1990: 188).

anunġ tevbesin dağı kabûl oldı. 55b/4*tanġrı 'azze ve cel vahy kıldı nûha kim iblîsün tevbesin secde kılmaġdur âdeme.* 93b/9*ve nemrûd çerisin yir yüzini doldurdılar.* 167a/7*çihgil, vargil tanġrı te 'âlâ buyurduġın gibi.* 188b/8*yene bir neçeleri itdiler yûsufi öldürmenġ, anuġ kanın boynunġıza kalmasun.* 193a/4*andan eyyûbuġ göñlin hoş olup sevündi.* 248a/4**Hâl Eklerinin Birbiri Yerine Kullanımı**

Yazmada hâl eklerinin birbiri yerine kullanımına dair çok örnek bulunmaktadır. Özellikle bulunma hâli ekinin yönelme hâli eki görevinde kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte diğer hâl eklerinde de bu tür kullanımlara rastlanmaktadır.

ve anlar tîz tîz yörür idiler ve yûsuf arđlarında yitmez idi. 194a/6*ve firîşeler indiler kuyı içinde ve yûsufa enîs oldılar.* 196a/2*kuyı içinde baġdılarsa yûsufi gördiler.* 197b/5*andan yûsufi kapanda koydılar ve ol mâlları barça karşıusunda koydılar. yûsuf yirinde teprenmedi.* 201a/10*andan mâlik peşîmân oldı yûsufi şatduġından, itdi va'llâh men munı bilmedüm.* 202a/02*dağı her 'avratuġ elinde bir bıçaġ virdi ve itdi haçan men turuncumu kesem siz dağı turuncunġızı kesingiz.* 206a/01*andan şonra bitigi bükdi ve bulara virdi ve itdi varunġ mışra ve şehre giricek kamuñız bir kapuda girmeniz.* 225a/08**{-A durur} Yapısının Şimdiki Zaman İşlevinde Kullanımı**

Harezmi Türkçesinde ilk örnekleri görülen ve şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılan {-A durur} yapısı, sınırlı sayıda örnekte de olsa, bu yazmada da bulunmaktadır.

baġadururlar 76b/3*aġadurur* 130a/2*yanadurur* 159b/2*inedurur* 180b/8*göredurur* 446a/1**{-An} Sıfat Fiil Ekinin Edilgen Sıfat Fiil İşlevinde Kullanımı**

Yazmada {-An} sıfat fiil ekinin {-DİK} sıfat fiil eki gibi edilgen sıfat fiil görevinde kullanıldığı örnekler görülmektedir.

yidinci yirüñ adı 'acıbdurur ve ol iblīsüñ **duran** yiridurur. 8a/2

havvā ana bildürdi bulardan yiyeni ve harām kılanı. 38a/3

ve nemrūda korhanı geldi didiler. 146a/10

ve dünyāda ilkin yapan ka 'be idi ve evvel köylerden mekke şehri idi. 057a/11

{-mİş} Sıfat Fiil Ekiyle Oluşturulan Zarf Fiil İşlevindeki Yapılar

Yazmada {-mİş} sıfat fiil eki üzerine iyelik eki ve bulunma hâli ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş yazılar zarf fiil işlevinde kullanılmaktadır.

toymuşda 128a/4

doğurmuşda 235b/6

dang atmışında 235b/10

çihmişında 247a/1

Aynı şekilde {-mİş} sıfat fiil eki, ayrılma hâli eki ve *şoñra* kelimesiyle oluşturulmuş yapılar da zarf görevinde kullanılmaktadır. Bu tür yapılarda {-mİş} sıfat fiil eki, {-DİK} sıfat fiil eki işlevindedir.

görmüşden şoñra 82b/9

ölmüşden şoñra 145a/10

zahmetler çekmişden şoñra 166b/8

öğretmişden şoñra 173b/3

{-An} Sıfat Fiil Ekiyle Oluşturulan Zarf Fiil İşlevindeki Yapılar

Yazmada {-An} sıfat fiil eki üzerine iyelik eki ve bulunma hâli ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş yazılar zarf fiil işlevinde kullanılmaktadır. Bu kullanım yazmadaki Azerbaycan Türkçesi özelliklerindedir.

tesbîh kılanda 5b/9

tesbîh idende 12b/5

yaradanda 17b/11

dang atanda 94b/11

çihanda "çıkınca, çıktığında" 45a/9

uranlarında "vurduklarında" 35a/6

sücüd kılmayanında "secde kılmadığında" 56b/11

Aynı şekilde {-An} sıfat fiil eki, ayrılma hâli eki ve *şoñra* kelimesiyle oluşturulmuş yapılar da zarf görevinde kullanılmaktadır. Bu tür yapılarda {-An} sıfat fiil eki, {-DİK} sıfat fiil eki işlevindedir.

gezenden şoñra 34b/5

'âşî olandan şoñra 43b/5

bir zamân rüzigâr geçenden şoñra 209b/6

koñyandan şoñra 232a/4

saru ve dapa (<ta π a) Edatlarının Kullanımı

Yazmada Doğu Türkçesine *saru* "-A doğru" edatı yoğun biçimde kullanılmıştır. Hatta bazı örneklerde söz konusu edatın iyelik eki ve yönelme hâli eki aldığı görülmektedir.

yılan saru 49b/7

âdem saru 74a/2

gök saru 76b/4

havâ saru 91b/9

nûh sarusına 85b/11

ķavm sarusına 120b/1

Yazmada bir örneği görülen *dapa* edatı da ilginçtir. Söz konusu edat, Doğu Türkçesine özgü bir edat olmasına rağmen Batı Türkçesinin ses özelliğine uygun biçimde sedalı şekliyle yazılmıştır.

vardılar mekke dapa ve yapıdılar ivi. 57a/10

ayruk ve özge Edatlarının Kullanımı

Yazmada hem Doğu Türkçesine ait *özge* edatının hem de Batı Türkçesine ait *ayruk* edatının kullanıldığı görülmektedir. Önündeki sızimler ayrılma hâli eki ile bağlanan bu edatların iki farklı lehçe özelliğini yansıtacak şekilde kullanılması da dikkat çekici şekil bilgisi özelliklerinden biridir.

mundan ayruk 453a/9 / *bulardan özge* 16a/1 (ayruk 10 / özge 39)

Aynı şekilde bu kelimelerin sıfat görevinde kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bu durumda da ikili kullanımların oldukça fazla olduğu görülmektedir.

ayruk yire 169b/11, *özge firişteler* 12b/3 (ayruk 41/ özge 56)

{-AII} İstek Ekinin Kullanımı

Yazmada çokluk birinci şahıs istek (=emir) ekinin, Çağatay Türkçesinde olduğu gibi {-AII} şeklinde kullanıldığı örnekler mevcuttur (5 kez). Bu ek bazen de {-Allng} şeklinde kullanılmıştır (2 kez). Bazı örneklerde art damak /n/ sesinin dış sesine dönüşmesiyle bu ekin {-Alln} şeklinde kullanıldığı görülmüştür (3 kez). Bununla birlikte söz konusu ek çoğunlukla Batı Türkçesinde olduğu gibi {-Allm} şeklinde kullanılmıştır (28 kez).

koyalı “koyalım” 160a/5 / *koyalıng* “koyalım” 107b/1

öldürelı “öldürelim” 115b/2

kayğurmayalı “endişe etmeyelim” 133a/7

görelı “bakalım” 137a/7, 159a/11

virelin “verelim” 87a/5 / *virelin* “verelim” 241b/4

Yeterlik Fiilinin Olumsuz Şekli

Yazmada yeterlik fiilinin olumsuz şekli, daima {-A bil-} yapısına olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır. Bu kullanım da yazmadaki belirgin Azerbaycan Türkçesi özelliklerinden biridir.

götürebilmezler 17b/8

kılabilmeye 21a/4

durabilmedi “ayağa kalkamadı” 25b/1

öldürebilmessen 80a/4

söyleşebilmezdi 41b/5

ESERİN SÖZ VARLIĞI

Doğu Türkçesine Özgü Kelimeler

Temelde Batı Türkçesiyle yazılmış olmasına ve belirgin şekilde Azerbaycan Türkçesi ses ve şekil bilgisi özellikleri taşımasına rağmen yazma, Doğu Türkçesine özgü söz varlığı bakımından oldukça zengindir. Çoğu Eski Türkçe dönemine ait olan bu kelimelerin, Batı Türkçesiyle yazılmış bir metinde bu kadar yoğun biçimde kullanılması da söz konusu yazmanın dikkat çekici yönlerinden biridir.

ağlak “ıssız, tenha” 192b/5

alları “alımları” 328a/3

assığı “fayda, yarar” 102b/9

bagursak “merhametli, şefkatli” 231a/3

belgüldurur 389a/9

biçin “maymun” 404b/3

bilek “hediyeye” 251a/10

biligi “bilgisi” 102b/6

bitig 73b/11

böri 296/8

bulun “ganimet” 357a/2

buşdı “öfkelenmek, sinirlenmek”

86b/10

bütmesejiz “inanmasanız” 105b/4

çerig 139b/7

çın “doğru” 475b/5

dumşukında “gagasında” 274b/3

edgülik 188b/6, 483b/5

epçi “cariye” 216/8, 253b/3

ıtdı “gönderdi” 101a/9, 139b/6 / *ıysın*

“göndersin” 130b/10

ikevlesi 173a/9

inç “rahat” 362b/4

inçe “o kadar” 16a/1, 18a/8, 21a/4

iniçke “ince” 36b/10 / *iniçke* 41a/2

irikti “sıkıntılı olmak, canı sıkılmak” 365b/5

isizrek “utanmaz, arsız; fena, kötü”

401b/05

izligi “çorabı” 117b/8

kaşay (< kadaş) “akraba, hısımlık” 281b/3

ketmen “kazma” 426b/10

kongravu (< kongrağu) “zil, çan” 390b/6

köniledüing “doğruladın, tasdik ettin”

183b/2

könilerdendurur 212b/10

kuyaşı “güneşi” 279a/11

küsep (< *küsemek* “özlemek”) 451b/1
ozakılar “öncekiler, eskiler” 70a/2
ozupdurur “aşmıştır, geçmiştir” 54a/8
ödürdüm “seçtim” 103a/4
öngüzde (< *ögüz*) “deniz” 322a/6
örlemişdurur “yükselmiştir” 363b/10
sağınur “düşünür, sanır” 95b/7
sakışı “sayısı” 377b/10
san “sayı” 17b/2
sevüğüng “sevgilin, kıymetlin” 47a/8
siçkanlardan 434b/3

şıhtayu “ağlayarak” 458b/1
uğuşsızlığın “anlayışsızlığını” 285b/7
ulağ “at” 245b/4
usal “gafil” 37a/9
uyağ sak “uyanık” 256b/11
uyaldılar “utandılar” 163a/11
uyan (< *uğan*) “muktedir, kâdir” 316a/6
üşgü “delme aleti” 90b/1
yalavuçluğa 189a/1
yaruklukından 436b/4
yığladı 239a/5
yigirdi “azarlamak” 275a/5
yohladım “kaybettim” 225a/2
 yolculuk kıldım “kılavuzluk ettim” 369b/4
yumğılarnı “bütünleri” 466a/11
yükünüp “secde edip” 360a/7

Aynı Anlamdaki Kelimelerin İkileme Şeklinde Kullanımı

Yazmada Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde olduğu gibi bazı alıntı kelimeler Türkçeleriyle birlikte yazılmış ve ikileme gibi kullanılmıştır. Hatta bazen Doğu Türkçesine özgü bir kelimenin Batı Türkçesinde kullanılan şekliyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yazma bu yönüyle de dikkat çekicidir.

yesir duthun “tutsak” 42b/3
pāk arı “temiz” 426b/11
bilek hediye “hediyeye” 437b/1
uyağ sak “uyanık” 256b/11
bulun yesir “tutsak” 517a/3
bulun ganimet “ganimet” 385a/10
maymün biçin “maymun” 404b/3

tağın mezesin “tadını” 427b/11
ğāret bulun “yağma, çapul” 432a/5
yığlayu şıhtayu “ağlayarak” 458b/1
doğru çın “doğru” 475b/5
ğāfil usal “gafil” 103b/6
şanem haçları “putları” 81a/4

SONUÇ VE TARTIŞMA

Dil ve imla özellikleri sıralanan *Terceme-i Bed'ü'd-dünyâ ve Kısası'l-enbiyâ* adlı eserin Ayasofya nüshası, şes ve şekil bilgisi özellikleri dikkate alındığında Batı Türkçesiyle (Oğuz Türkçesi) yazılmıştır. Eserde art damak /k/ sesinin düzenli şekilde sızıcılaşarak /h/ sesine dönüşmesi, sayı adlarında görülen ünsüz ikizleşmesi, {-AndA} zarf fiil ekinin sıkça kullanılması, yeterlik fiilinin olumsuz şeklinin {-A bilme-} yapısında kullanılması gibi ses ve şekil özellikleri, onun Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığını açıkça göstermektedir. Ancak eserde örneklerine sıkça rastlanan Doğu Türkçesine özgü ses bilgisi, şekil bilgisi özellikleri de dikkat çekicidir. Belirtme hâli ekinin {+nI} şeklinde kullanımı, yönelme hâli ekinin {+GA} şeklinde kullanımı, {-GAN} sıfat fiil ekinin kullanımı, *saru* ve *özge* edatlarının kullanımı gibi aea ve şekil özellikleri, saha itibarıyla Doğu Türkçesi dil alanına yakın olan Azerbaycan Türkçesine lehçe dışı özelliklerin karışmış olabileceğini akla getirmekle beraber, özellikle söz varlığı bakımından Doğu Türkçesine ait kelime sayısının oldukça fazla oluşu bu ihtimali zayıflatmaktadır. Oğuz Türkçesinde kullanılmayan *bilek* “hediyeye”, *bulun* “ganimet”, *inç* “rahat”, *isiz* “utanmaz, arsız”, *kuyaş* “güneş”, *sak* “uyanık”, *usal* “gafil”, *uyal-* “utanmak, mahcup olmak” gibi kelimelerin eserde yoğun biçimde kullanılması; bununla birlikte eşanlımlı kelimelerin tekrar grubu şeklinde kullanılması gibi veriler, söz konusu eserin doğrudan kaynak dilden yapılan bir tercüme olmadığını, Doğu Türkçesine tercüme edilmiş bir eserin Batı Türkçesine aktarılmış biçimi olduğunu düşündürmektedir.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlıdır.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalıdır. Bu sebeple etik kurul onayının gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Altıkulaç, T. (2002). Kisâ'î, Ali b. Hamza, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İçinde (s. 69-70). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Budu, M. (2019). Ebû İshâk İbrâhîm b. El-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir En-Nisâbûrî'nin Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Fiiller-Metin-Sözlük, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Hatice Tören), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, K. (2012). Kisâ'î'nin Kitâbu Bed'î'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul'daki Tercümelere, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 125-132.
- Gülsevin, G. (1990). Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı, *Türk Dili*, 466, 187-190.
- Tanç, H. İ. (1993). Al-Kisâ'î Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Dil ve Gramerle İlgili Görüşleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Hüseyin Tural), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK. (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr> adresinden 16.10.2022 tarihinde erişildi.
- Yapıcı, A. İ. (2020). Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi Metinlerinde İmlâ Kaynaklı Bir Sorun: Ünsüz Uyumu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 218-253.